

KRITIKAPÁLYÁZAT

NÉGYKEZES SZERZŐI ÁTIRATOK

Bartók Béla: A csodálatos mandarin
Arnold Schönberg: 1. kamaraszimfónia
Hauser Adrienne–Kocsis Zoltán (zongora)
Zenei rendező: Wilhelm András
Hangmérnök: Pécsi Ferenc
Quint, QUI 903 021

Többéves előadóművészi együttműködés után megszületett Hauser Adrienne és Kocsis Zoltán első közös lemeze, amely a XX. század eltérő tendenciáit képviselő Bartók és Schönberg zeneszerzői műhelyébe invitálja a hallgatót.

A fenti művek eltérő hangzásideált képviselnek, bár a tonalitás szétfeszítése és lerombolása után is őrzik annak kereteit. Bartóknál a zene nyomán megelevenedő világ tágas, ha mégoly rettenetes is, Schönbergnél már mindennek csak a csupaszon derengő emléke egzisztál.

Átiratok minden zenei korszakban nagy számban léteztek, a XIX. században és a XX. század elején a zongoraátiratok különösen nagy népszerűségnek örvendtek. A széles műfaji skálán mozgó átiratok a szó (hang) szerintiől egészen a parafrázisig terjedtek, jól-rosszul közvetítve a művek szellemét. Aztán a XX. században az elektronikus zenei eszközök elterjedésével visszaszorult az átiratkészítés gyakorlata.

E két mű négykezes szerzői átirata a szerzők életművét tekintve is kuriózum. A századfordulón gátlástalanul gyártott zongoraátiratokkal szemben, amelyek zongorafaktúrája a feldúsított kíséretfigurációk, felesleges akkordtömbök miatt szétterült, elmosódott, ezek a szerzői átiratok puritán módon kezelik a zenekari anyagot. Hogy a szerzők mi célból készítették őket, nem tudhatjuk, ám hogy mi az eredmény, arra érdemes odafigyelnünk.

Schönberg 1. KAMARASZIMFÓNIA-ja korai stílusának betetőződése, s szorongatott élményeket idéző, lecsupaszított, áttetsző jellege az érett Schönberget előlegezi meg. A tizenöt

(tizenhárom különböző) hangszerre irt mű gazdag polifóniája, klasszikus formát idéző szerkezete a régmúlthoz kötődik, ám a hangzás feszítő jellege a lényegét már-már minden burkoltság nélkül prezentálja. A hagyományos időbeliségnek, előrehaladásnak csak a maradékát fedezhetjük fel, a motívumok körkörösén visszatérnek, a mozgások mechanikusak, nem vezetnek sehová. Megérkezések nélkül a feszültségek felhalmozódása újabb témák indítását exponálja. A túlburjánzó anyag körben mozog. (Az állandóan variált ismétlődésnek ez a technikája a késői Schönbergre lesz jellemző.) A megoldások csak elvetélt átmeneti pillanatok, a nyughatatlan kitörések, újraindítások váratlanul megmerevedett kvarttornyokban állnak meg, de sosem pihennek. A harmonikus és melodikus dimenziók egymásba vesznek. Ez a zene nem kelt érzelmeket, inkább elvesz, visszavon.

A KAMARASZIMFÓNIA szerzői átirata: szinte másik mű. Ami a polifonikus hangszerelési eljárás nyomán oly fontos az eredetiben: a szólamok áttetszősége, divergens menete, az a zongoraváltozatban szinte teljesen elvész. Posztromantikus zongoradarab: talán így jellemezhetnénk a legjobban, sokszor kifejezetten expresszív, s benne visszaáll a kompozíciós előrehaladás klasszikus-romantikus ideája. Az a nyughatatlan, turbulens erő, amely a zenekari változatot mozgatja, itt még nagyobb lendülettel tör fel.

Hauser Adrienne és Kocsis Zoltán úgy teremtik újjá a művet, hogy nem emlékeztetnek az eredetire. Összjátékuk hajszálpontos, virtuóz, abszolút egyenrangú és kiegyenlített. Fémes, szikár zongorahangjuk jól illik a mű útkereső jellegéhez. A szövevényes, bár konzisztens anyagban a szólamokat elkülönítik. A négy kéz szólamának együttesen gazdag felrakása miatt a dinamikai árnyalás lehetőségei leszűkültek, ezt hihetetlenül gondos artikulációval és ritmikus dallamvezetéssel pótolják. Brahmsot idéző pillanatoknak lehetünk tanúi a lassú „tételben”.

Bartók pantomimzenéje Lengyel Menyhért romlottságot, fülledt erotikát, egzotikumot felvonultató vulgáris, utcai rémtörténetéből keletkezett. Bartók az öncélú kegyetlenség és a férfivágy reménytelen összecsapásának eredetileg lapos történetét elsöprő hatá-

sú, plasztikus zenei (és élet-) karaktereket, finom gesztusokat felsorakoztató, inspiráló szinpad drámává formálta, kitágította dimenzióit, és megteremtette a mű valódi belső mozgatórugóját. Ez a zene archaikus mélységeket mozgat meg, Stravinsky SACRE-jának szándékolt primitívségével rokon. Bartóknál zenei előképeit a II. VONÓSNÉGYES-ben találjuk. Demény János írja róla Bartók-tanulmányában: „*Ez az orgiasztikus zene etikai értelme szerint a rombolóerők teljes kiélésén keresztül vezet el egy diabolikus újjászületéshez.*”

A MANDARIN négykezesváltozata a zenekarral párhuzamosan, illetve azt megelőzően keletkezett. A hangszerelésen Bartók éveken át dolgozott.

A zongoraváltozat a zenekarinak zenedramaturgiai vázát adja, annak mintegy mikroterében szóló mása. Intenzitásában, már-már képi megjelenítőerejében azzal egyenrangú, természetesen nélkülözve a változatos, széles hangspektrumú nagyzenekari effektusok gazdagságát, amelyek fontosak az egyes zenei karakterek életre hívásában: a rézfúvók riadt túlkölését, a piccolo sivitását, a klarinét keleties bűgását, a vonósok fenyegető col legno zörejeit, a hárfa glissandóit és arpeggióit, a cseleszta csörömpölését, az üstdob döngését, a hegedűk üveghangsuhogásait és trilláit.

Bámulatos az a tökély, amellyel Hauser és Kocsis ezt a bonyolult zenei anyagot kezeli. Itt a zongora lehetőségeit teljesen kihasználva több ponton visszavonatkoztatnak az eredeti partitúrára.

A monumentalitást erős akcentusokkal, a természetszerűleg előtérbe kerülő ritmikai formálóerő feszességével, sodró lendülettel teremtik újjá. A gyakori lüktetésváltást, aszimmetrikus ritmusképleteket és hangsúlyeltolódásokat a zongora ütőhangszerhez közelítő használatával erősítik meg. Az egyetlen lélegzetvételre lefuttatott előjáték és a hajsza

tempói végsőkig feszítettek. Briliánsak a réműlet trillái és a gyilkosságok kromatikus futamai. Hauser Adrienne és Kocsis Zoltán a zenekari változatban fúvósszólók által intonált dallamok eredeti hangképét a zongoraváltozatban is felidézik. Még az átírat esztétikailag legkritikusabb pontján is – a lámpavason lógó Mandarin haldoklásakor – az eredeti változatban kórus által intonált vágyom-tivum megszólaltatásakor (vö. Debussy: 3 NOKTÜRN – SZIRÉNEK, Alban Berg: WOZZECK – ALVÓ KATONÁK KÓRUSA) visszavonatkoztatnak az eredetire: az emberi hangra.

Az átíratok zenei-technikai felvételén jól érzékelhető az egyensúly, amelyet a hangmérnök teremtett spontaneitás és mesterséges gépiesség között. Ellen tudott állni a kisértésnek: a zongorahang manipulálatlan és természetes közelségből hallatszik. Ugyanakkor a zenei momentumok erőteljesek, ismételt hallgatáskor mégsem erőltetettek.

Az egész életében egyetemes meg nem értettséggel küzdő Schönbergnek és a sok tekintetben hasonló helyzetben levő Bartóknak új hiveket szerezhet ez a különleges lemez azért, hogy az átíratok zenei érvényességét az előadók művészi ereje is szavatolja.

Zalatnai Katalin

Errata

Pór Péter KÉT PILLANAT A BÉCSI SZINPADON című tanulmányában ('93/1) Hofmannsthal mondata a 73. oldalon is úgy helyes, mint a 69.-en: „*Olyannyi atmoszféra van magában a pillanatban.*” A 78. oldal utolsó előtti sorában pedig nem az időbeli, hanem „*az időn kívüli pillanat*” jelzi saját időbeli végét.